

FRA CANOSSA TIL 'DANMARK'

KEJSER PÅ BODSGANG

Enhver historie skal jo begynde et sted, og vores historie tager sin begyndelse den 25. januar 1077 på en kold klippe-
petop i det nuværende Italien. Den dag ankom den vestlige
kristenheds mægtigste mand – den tysk-romerske kejser
Henrik den 4. – på bare fødder og iklædt munkekutte til
borgen Canossa i Toscana.

Skønt midt om vinteren havde han og hans følge, fortæl-
ler beretningen, krydset alperne i denne mundering. Inde i
borgen, i ly for vinterkulden, befandt pave Gregor den 7. sig
sammen med sin vært, grevinde Mathilde af Toscana.

Henriks ærinde var netop at opsøge Gregor. Gregor
havde efter sin udnævnelse til pave i 1073 insisteret på, at
kirken alene havde bemyndigelse til at udnævne gejstlige
til kirkelige embeder. Der var tale om en direkte krigser-
klæring imod Europas monarker, først og fremmest den
tysk-romerske kejser.

Mange af de kirkelige embeder indebar nemlig råderet-
ten over store len, oftest i form af landområder. Ved at pla-
cere allierede eller endda slægtninge på disse poster kunne
monarker som Henrik få adgang til midler samt etablere
vitale alliancer. Det gjaldt ikke mindst i det decentraliserede

og opsplittede tysk-romerske kejserrige, hvor hele regioner hørte under biskopper snarere end under fyrster.

Henrik svarede igen ved at udnævne gejstlige til flere vigtige embeder, herunder posten som biskop i Milano. Samtidig krævede han, at Gregor trådte tilbage. Gregor reagerede i 1076 ved at ekskommunikere Henrik – altså smide ham ud af den katolske kirke – og afsætte ham som kejser. En række af Henriks tyske vasaller benyttede lejligheden til at rejse oprørsfanen. Kejserens situation var uholdbar, medmindre han kunne indgå forlig med paven. [Vejen var banet for den historiske gang til Canossa.](#)

Gregor nægtede i første omgang at modtage Henrik. I tre dage ventede Henrik i sneen uden for borgporten. Først den 28. januar lod paven ham komme ind i borgen. Kejseren knælede i sin bodsdragt foran paven og tiggede om tilgivelse. Gregor forbarmede sig til sidst, hvorefter paven, kejseren og grevinden sammen modtog nadveren i slotskirken for at markere, at Henrik var genindtrådt i kirken.

Henriks gang til Canossa gjorde et stort indtryk i middelalderens Europa. Den italienske betegnelse for begivenheden, *L'umiliazione di Canossa*, på dansk "Canossaydmygelsen", er sigende for samtidens reaktioner. At den tysk-romerske kejser på denne måde måtte gå bodsgang, var chokerende.

I denne Tænkepauser vil jeg gå så langt som til at udråbe begivenhederne i Canossa som startskuddet til en proces, der i de seneste 200 år er kulmineret i det moderne demokrati, den moderne retsstat og den moderne markedsøkonomi. For at være mere præcis: Henriks gang til

Canossa er forudsætningen for at forstå, hvorfor demokratiet, retsstaten og markedsøkonomien opstod i netop Europa. For at forstå hvorfor – og hvordan – Europa blev til det Europa, vi kender i dag.

Kejserydmygelsen ved Canossa er nemlig den første vigtige episode i det, der skulle blive det dominerende tema i høj- og senmiddelalderen, dvs. perioden fra cirka 1000-1500: modsætningsforholdet mellem kirke og stat, mellem den religiøse og den verdslige magt. Med den amerikanske politolog Stephen Holmes' maleriske beskrivelse:

”Gennem middelalderen stod folk over for to adskilte og uforenelige realiteter: den knejsende stenborg og den knejsende stenkatedral, Cæsar og Kristus, suverænitæt på den ene side og frelse på den anden.”

Samtidig vidner forløbet om den europæiske middelalders andet store tema: konflikten mellem monarkerne og deres stormænd. Henriks bandlysning fra kirken viste sig så effektiv, fordi hans tyske vasaller udfordrede ham, ikke fordi paven med egne styrker kunne udfordre kejseren.

Man fristes her til at citere Josef Stalins hånlige spørgsmål: ”Paven? Hvor mange divisioner har han?”. Heller ikke i højmiddelalderen kunne paven mønstre ret mange soldater. Paven var og blev afhængig af sin evne til at mestre et del og hersk-spil: enten ved at sætte Europas monarker op imod hinanden og alliere sig med først den ene og siden den anden eller ved at få stormændene til at gøre oprør imod monarkerne.

Hermed har vi rundet bogens tredje tema: at såvel konflikten mellem stat og kirke som konflikten mellem monarker og stærke samfundsgrupper foregik med krig som katalysator eller ligefrem præmis. Det var frygten for borgerkrig, der drev Henrik til Canossa hin januar dag i 1077.

ET TANKEEKSPERIMENT

Lad os starte med at forstå disse temaers relevans for vor tid. Her er et lille tankeeksperiment: Forestil jer et samfund uden retsstat, demokrati og velstand. Vi taler om en verden, hvor overgreb på individer er daglige foreteelser; hvor de stærke gør, hvad de vil, og de svage tåler, hvad de må, som den oldgræske historiker Thukydide lod athenerne formulere det i sin *Peloponnesiske Krig*, skrevet godt 400 år før vor tidsregning.

Vi taler samtidig om en verden blottet for politisk medbestemmelse. En verden, hvor beslutningerne bliver taget af fjerne og ofte lunefulde magthavere, der ikke står til ansvar over for andre end de klike, de omgiver sig med. Endelig taler vi om en verden præget af sult og nød, en verden, hvor det daglige slid for at få klæder på kroppen, tag over hovedet og mad på bordet overskygger alt andet.

Billedet vil næppe ligge særligt mange af os fjernt. Vi kender denne type samfund fra medierne. Tag blot et land som Somalia, hvor lokale militsledere herskede efter forgodtbefindende i store dele af 1990'erne og 2000'erne. Somalia er naturligvis et ekstremt eksempel. Men i mildere grad gør et eller flere af disse forhold sig dagligt gældende

for den overvejende del af befolkningen i det ret betydelige antal lande, der går under betegnelsen 'fejlslagne stater'.

Ud over Somalia kan vi nævne Haiti, Libyen, Afghanistan, Tchad, Irak, Syrien, Zimbabwe og Yemen. Hertil kommer en række stærkt udemokratiske stater, hvor der måske nok er regler at rette sig efter, men hvor individets rettigheder knægtes systematisk. Nordkorea er det mest ekstreme eksempel inden for denne kategori.

Vi lever med andre ord i en opdelt verden. I den ene del går demokrati hånd i hånd med en effektiv retsstat og et højt velstandsniveau. Danmark er et godt eksempel på denne del af verden. Faktisk bruger den amerikanske politolog Francis Fukuyama i sine to bøger om *Political Order* fra 2011 og 2014 'Danmark' som en metafor for velstående demokratiske retsstater.

Danmark scorer meget sigende topkarakter på stort set alle etablerede demokratiindeks: Vi lever ifølge flere af dem i verdens mest demokratiske land. Samtidig kan vi ytre os frit uden at skulle frygte statsmagten eller lokale *mafiosi*, og vi kan regne med en effektiv retspleje, uanset om modparten er det offentlige eller andre private borgere. Den internationale organisation Transparency International har gentagne gange udråbt Danmark som det mindst korrupte land i verden. Endelig er Danmark et af verdens mest velstående og mest lige samfund.

En lang række andre velstående demokratier som Sverige, Holland, Frankrig, Canada, New Zealand og Australien befinder sig i Fukuyamas 'Danmarkskategori'. Dermed er naturligvis ikke sagt, at livet i de rige demokratier altid er en

dans på roser. Men det er nogle helt andre problemer, der præger tilværelsen i rige demokratier end i fejlslagne stater.

Tag blot Haiti, som Fukuyama også oplister som én blandt mange modsætninger til 'Danmark'. Landet har haft en omtumlet nyere politisk historie og gennemført demokratiske valg flere gange, men hver gang er demokratiet igen brudt sammen. Samtidig har Haiti et statsapparat, der ikke er i stand til at løfte helt basale opgaver.

Det blev illustreret med al tydelighed i januar 2010, da et jordskælv på 7,0 på Richterskalaen ramte Haiti – med epicenter 25 kilometer fra landets hovedstad Port-au-Prince. Jordskælvet udstillede Haitis fattigdom og landets mangel på statskapacitet. En elendig infrastruktur – især skrøbelige bygninger – var medvirkende til, at jordrustelserne kostede over 100.000 dødsopfre og førte til omfattende anarki.

Et stortilet internationalt hjælpearbejde blev igangsat, men endnu her knap syv år senere er Haiti stadig præget af ødelæggelserne. Det skyldes blandt andet, at de internationale donorer ikke har haft tiltro til den haitianske stats evne til at anvende bistandsmidlerne på en tilfredsstillende måde. De har derfor forsøgt at foretage genopbygningen direkte, hvilket har vist sig mere end vanskeligt.

Mere generelt forgrener Haitis elendighed sig til stort set alle de områder, vi lige har opholdt os ved: Haiti var i 2012 et af verdens tre mest ulige samfund, gennemsnitsindkomsten per indbygger var 770 dollars om året, og ifølge Transparency International er Haiti et af verdens mest korrupte lande.

For at gøre ondt værre er Haiti slet ikke det værste ek-

sempel på en fejlslagen stat. Indbyggerne i lande som Somalia, Afghanistan og Tchad frister en tilværelse, der på mange måder er betydeligt værre. Og så har vi slet ikke berørt lande såsom Nordkorea, hvor befolkningen er undertrykt af et totalitært styre.

Vi finder naturligvis også en del mellemformer, lige fra dårligt fungerende demokratier som Argentina og Grækenland til velstående og velfungerende autokratier som Singapore. For slet ikke at nævne Kina, der så sent som i starten af 1980'erne var fattigt og udemokratisk, men som i de seneste årtier har gennemgået en hæsblæsende økonomisk og social udvikling uden at indføre demokrati.

DET EUROPÆISKE MIRAKEL

Mellemformerne ændrer imidlertid ikke ved det overordnede billede. Vi lever i en verden præget af massive økonomiske og politiske forskelle i levestandard og livskvalitet. Disse massive forskelle kan let komme til at skygge for en vigtig pointe: Skellet mellem velstående demokratiske retsstater og fattige fejlslagne stater eller undertrykkende regimer er faktisk af nyere dato.

Vi kan sige det på den måde, at vi mennesker i størstedelen af vores historie har levet i samfund, der minder mere om Haiti end om Danmark. Det er godt nok at sætte det på spidsen, eftersom Haiti anno 2016 naturligvis også er et produkt af den moderne verden. Eksempelvis er storbyer med enorme slumområder – såsom det Port-au-Prince, der viste sig så sårbart ved jordskælvet i 2010 – et fænomen, der